

**“ДОБИВАЙМОСЯ СВОГО УНІВЕРСИТЕТУ!”:
МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ І ЛЬВІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НА ПОЧАТКУ НОВІТНЬОЇ ДОБИ**

**Виступ Ректора Львівського національного університету
імені Івана Франка Володимира Мельника
на відкритті Міжнародної наукової конференції
“Михайло Грушевський: учений, політик, громадський діяч”
(до 150-річчя з дня народження) 25 жовтня 2016 року**

Серед світочів науки чия діяльність пов’язана із Львівським університетом особливе місце займає постать професора історії Михайла Грушевського. Його приїзд із Києва до Львова з ініціативи Олександра Кониського, Володимира Антоновича, Олександра Барвінського став знаменною подією, з ним передове українське громадянство пов’язувало не лише новий напрям у вивченні історії на кафедрі всесвітньої історії з особливим оглядом на історію Східної Європи (кафедра історії України), але й створення у місті Національної академії на основі Наукового Товариства ім. Шевченка, яке з часом мав очолити молодий професор¹.

Здобувши науковий досвід та дидактичні вміння у Київському університеті, М. Грушевський, як талановитий науковець, мав їх реалізувати у Львові, ставши водночас символом поєднання українців підросійських та українців підавстрійських. Приїзд до Львова М. Грушевського для австрійської адміністрації означав реалізацію проголошеної ними “ нової ери примирення націй”. Однак, “ нова ера”, яка в теорії повинна була стати, як традиційно прийнято трактувати, українсько-польським порозумінням, на ділі залишилася лише угодою між українцями та австрійським урядом і не знайшла підтримки в середовищі польських політиків, що в перспективі утруднювало працю Михайла Грушевського у Львівському університеті, а окремі польські національні сили сприймали його діяльність у місті та його інституціях вороже, пов’язуючи з М. Грушевським новий етап у розвитку українського національного руху у Львові та Галичині. Переїзд же Михайла Грушевського до Львова був спричинений й

¹ Михайло Грушевський і Західна Україна. Доповіді й повідомлення наукової конференції (м. Львів, 26–28 жовтня 1994 р.) / До 100-річчя від початку діяльності М. Грушевського у Львівському університеті, Львів: “Світ”, 1995. – 351 с.; Михайло Грушевський і українська історична наука. Матеріали наукових конференцій. Львів, 24–25 жовтня 1994 р., Харків, 25 серпня 1996 р., Львів, 29 вересня 1996 р. / За ред. Я. Грицака, Я. Дашкевича. – Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету імені Івана Франка; Інститут української археографії та джерелознавства ім. Михайла Грушевського НАН України, львівське відділення, 1999. – 378 с.; Винар Л. Силуети епох. Дмитро Вишневецький, Михайло Грушевський. Історичні розвідки. Дрогобич, 1992. – 183 с.

загостреними почуттями патріотичного обов'язку вченого, які він здобув у середовищі київських громадянців, а тому, підтримував проекти національно-культурного відродження, які єднали в кінці XIX століття наддніпрянців і галичан, формували в них почуття єдності та єдності усього українського народу, пропагували ідею України-Руси.

В інавгураційній лекції, прочитаній 12 жовтня 1894 р. вчений визначив перспективи дослідження національної історії, розглянув проблематику історії Київської Русі, показав її тяглість та нерозривність, означивши сучасні засади наукової творчості. Визначальним в історіософській концепції М. Грушевського стало положення про “народ-націю”, яке торувало та виокремлювало національний український сегмент серед інших слов'янських народів. Якщо вчитель М. Грушевського Володимир Антонович відсепарував українську історію від польської, то його учень звільнив українську історію з “обіймів великоруської”².

М. Грушевський розглядав Львівський університет як “високу школу для підготовки висококваліфікованих “руських” кандидатів духовного стану через науку головних частей філософії”.

Згодом, вчений напише, що за справу створення українського університету мусить взятися австрійський уряд, який Конституцією 1867 року лише на словах, а не на ділі гарантував рівність усім народам своєї монархії. Український університет потрібний. Адже український народ, який є третім за кількістю населення слов'янським народом, на кінець XIX століття не мав жодного університету.

М. Грушевський жваво реагував на студентські виступи у справі українського університету, які з 1899 року стали традиційними і відбувалися щороку. Підтримав професор і відому сецесію 1901–1902 рр., студентську акцію, коли вони масово залишали Львівський університет і переїжджали на навчання до інших європейських міст – Відня, Праги, Кошице, демонструючи свою національну позицію польському університетському керівництву³.

² [М.С. Грушевський]. Вступний виклад з давньої історії України-Руси, виголошений у Львівському університеті 30 вересня 1894 р. // Михайло Грушевський і Західна Україна. Доповіді й повідомлення наукової конференції (м. Львів, 26–28 жовтня 1994 р.) / До 100-річчя від початку діяльності М. Грушевського у Львівському університеті, Львів: “Світ”, 1995. – 5–14 с.; Пиріг Р. Я., Тельвак В. В. Михайло Грушевський: біографічний нарис : Науково-популярне видання – Київ: “Либідь”, 2017. – 576 с.; Грабовецький В. Михайло Грушевський – видатний історик України, громадсько-політичний і державний діяч: до 125-річчя з дня народження / В. Грабовецький; худож. Р. Пашин. – Івано-Франківськ: Галичина, 1991. – 42 с.

³ Качмар В.М. За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець XIX–початок XX ст.). Львів: Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 1999. – 198 с.; Його ж: Питання про створення українського університету у Львові в австрійському парламенті на початку XX ст. Львів: місто-суспільство-культура. Збірник наукових праць/За редакцією Мар'яна Мудрого.–Львів: ЛДУ ім. Івана Франка. – С. 421–431.

Протистояння між українцями і поляками, яке загострилося на рубежі XIX–XX століть у Львові та усій Галичині, перекинулося і на студентське середовище. Студентське віче 1910 р. закінчилося криваво – польські бойовики убили в стінах університету студента-українця Адама Коцка. Однак влада не змінила своєї політики щодо університету: кілька десятків українських студентів були заарештовані і отримали тюремне ув'язнення.

Місцеві галицькі політики активно підтримали рух за український університет у Львові, обстоюючи це питання у Віденському парламенті та Галицькому сеймі. Духовний лідер українських галичан митрополит Андрей Шептицький аргументував необхідність створення української вищої школи, виступаючи на сеймових та парламентських засіданнях.

Австрійські урядові чиновники переконували українську громадськість в тому, що відкриють український університет, навіть була визначена дата 1 вересня 1916 р., а польські політики бачили розв'язання проблеми української вищої школи поза Львовом, наприклад у Станіславові (сучасному Івано-Франківську). І, хоча М. Грушевський писав, що "... У Львові, столиці Галицької Русі, в центрі національно-культурного життя мусить бути задоволена потреба українського руського народу. Львівський університет належить русинам"⁴.

Саме у Львівському університеті і Львові М. Грушевський постав як видатний вчений і організатор науки, талановитий педагог пропагандист ідей національного відродження. Його праця позначилася на діяльності українських громадсько-політичних інституцій у Львові та Галичині, і була пов'язана співпрацею з національними лідерами – Костем Левицьким, Юліаном Романчуком, професором-правником Станіславом Дністрянським, письменниками, літераторами та вченими – Іваном Франком, Михайлом Павликом, Кирилом Студинським, Олександром Колессою та ін.⁵ Саме з іменем професора М. Грушевського пов'язані процеси політико-культурного зростання українців, духовного розвитку культури нації чия діяльність зосереджувалася навколо проблем розбудови національної науки та культури⁶.

Праця М. Грушевського у Львівському університеті поєднувалася з його організаційно-науковою та видавничою діяльністю у Науковому Товаристві ім. Шевченка, де формувалося широке коло науковців, які не лише розгорнули під керівництвом професора власні наукові пошуки, але й виховували кадри

⁴ Львівському Університету – 360! Електронний ресурс. [Режим доступу]: <https://lnu.edu.ua/l-vivs-komu-universytetu-360/>.

⁵ Сухий О. Львівський університет на рубежі XIX–XX ст.: організація, школи, громадське життя. Вісник Львівського університету. Серія історична / Наук. ред. О. Сухого. 2013. – Вип. 49. – С. 52–77; Suchyj O. Rozwój Lwowskiego środowiska uniwersyteckiego na przełomie XIX–XX w. // Nauki prawne pomiędzy tradycją a współczesnością. Prace dedykowane Profesorowi Romanowi Longchamps de Bérier w 70 rocznicę śmierci / Redakcja A. Dęmbiński, M. Pyter, B. Czech-Jeżerska. – Lublin: Wydawnictwo KUL, 2011. – S. 97–120.

⁶ Грушевський М. Автобіографія. – К., 1926. – С. 13.

української наукової інтелігенції. Діяльність М. Грушевського сприяла тому, що НТШ стало загальноукраїнською інституцією, об'єднало навколо товариства усіх діячів української науки і культури кінця XIX – початку XX століття⁷. Фундатором творення цієї інституції в її переломний період стали випускники Львівського університету, виховані М. Грушевським в рамках нормативних курсів, спеціальних курсів та наукових семінарів. Науковий потенціал школи професора зростав на кращих західноєвропейських зразках, міцному фундаменті національної культури і науки.

Серед професорів Львівського університету М. Грушевський відзначався активною позицією у відстоюванні української мови в навчальному процесі і науці. Професор зазначав: “народ доперва тоді відчуває себе культурно самостійним, коли він може головні свої культурні потреби задовольнити в своїй літературі – лише розвою наукової літератури, свого верха культурного розвою, в рідній мові, кінчиться для суспільності залежність від чужої культури”⁸.

Визначальним для М. Грушевського стали чинники національної свідомості і національної культури, які він відстоював у науковій творчості та громадсько-політичній праці. Українознавчі програми вчений ув'язував з ідеями утвердження національної самостійності та незалежності, піднесенням наукою та суспільною діяльністю свідомості народу⁹.

Професор М. Грушевський у Львівському університеті став творцем власної наукової школи, підготувавши і виховавши цілу плеяду нових кадрів українських істориків, які сформувалися в історичному семінарі. Наукові зацікавлення “школи” визначилися професором і обіймали широку палітру дослідницьких пошуків з історії України від найдавніших часів до ранньомодерного часу, були пов'язані з аналізом демографічних процесів в стародавні часи та епоху середньовіччя, глибокими зацікавленнями у вивченні Наддніпрянщини, Галичини та Волині, дослідженням історії Київської Русі у порівнянні з історією Центрально-Східної та Східної Європи в різні хронологічні періоди. Особливого значення вчений надавав “історичним вправам”, навчаючи студентів аналізувати різні за типами джерела та порівнюючи це із представленням історичного процесу у власних творах. Світоглядно твори професора та його учнів стали співзвучними із існуючим висвітленням історичного процесу, який запропонували західноєвропейські вчені – Вільгельм фон Гумбольдт, Леопольд Ранк, Теодор Моммзен та ін. Українська “школа” професора М. Грушевського не тільки

⁷ Студинський К. Наукове Товариство ім. Т. Шевченка (1873-1928) // ЗНТШ, 1929. – Т. 150. – С. 13.

⁸ Грушевський М. Добиваймося свого університету // Діло. Львів, 1897. ч. 145. 30 червня–12 липня.

⁹ Войтович Л. Королівство Русі: факти і міфи // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Збірник наукових праць. 2003. Вип. VII. С. 63–71; Щодра О. Початки формування Русі: хронологічна і географічна локалізація процесу у дискусіях сучасних істориків // Регіональна історія України: 36. Наук. ст. К.: Інститут історії України НАН України, 2018. Вип. 12. С. 57–80.

увібрала в себе базові поняття європейської науки, але й визначила для себе національні пріоритети, які були пов'язані із формуванням власної системи історії – історії України-Руси на різних етапах її розвитку, вивченням історії національно-державного будівництва, історії релігії та церкви, суспільно-громадських процесів та ін. Наукові висновки “школи” базувалися на глибокому вивченні джерел та новітніх методик їх дослідження; висновки вчених відзначалися належною аргументацією, а виклад основних положень у працях пов'язувався з науковою стислістю та вивіреними оцінками. Прикладом для написання власних праць для представників “школи” стали твори самого М. Грушевського, починаючи від “Історії України-Руси” і завершуючи теоретико-методологічними працями початку ХХ століття, де вчений відстоював принципи синтезу політики, науки, економіки, культури, увівши до наукового вжитку методологічні засади побудови наукових праць, які повинні були базуватись на глибокій джерелознавчій базі, деталічному вивченню історичного процесу та оцінках різних наукових поглядів та концепцій, здоровій науковій критиці та ін.¹⁰ В науковому українському світі почали досліджувати ідеї М. Грушевського озвучені ним у “Звичайній схемі “руської історії” й справі раціонального укладу історії Східного Слов'янства”, яка з'явилася на початку ХХ століття¹¹. Національна концепція історії полягала у розумінні того, що засадничим принципом дослідження історичного процесу є “вивчення історії українського народу від його початків аж до нині”. Вчений заперечив висновки російських істориків, щодо київської спадщини зазначивши, що “общерусской” народності не було, а значить не було й “общерусской” держави, трактуючи таким чином Київську державу як творіння українського народу. “Схема” М. Грушевського визначала, що український, російський і білоруський народи мають кожен свою історію і, що ця історія розгорнулася на їх власних територіях. Унікальність концепції і в тому, що він запропонував в історії “вивчати не історію держави, а історію народу” і тим самим обґрунтував право українського народу на самостійний культурний і політичний розвиток¹².

Лекційні та спеціальні курси М. Грушевський у Львівському університеті формували у студентському середовищі розуміння глибинних історичних коренів українського народу, показували витoki української окремішності і державності, а його учні виростили не тільки знайомими фахівцями істориками, а й громадсько-політичними діячами, черпаючи у творчості професора ідеї перспектив політичного відродження України, які ґрунтувалися на засадах утвердження

¹⁰ Грушевський М. Історія України-Руси. Т. 1, Київ, 1991.

¹¹ Грушевський М. Звичайна схема “руської” історії й справа раціонального укладу східного слов'янства // Вивід прав України / М. Грушевський, І. Франко, М. Костомаров та ін. Львів, 1991. С. 7-13; Грушевський М. С. Очерк истории украинского народа / Сост., ист.-биограф. очерк Ф. П. Шевченко, В. А. Смолий; Примеч. В. М. Рычки, А. И. Гуржия. К.: Лыбидь, 1990. 400 с. (Памятники исторической мысли Украины).

¹² Грушевський М. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. – Т. 3., К., 1993. – С. 490.; Його ж: Початки громадянства (генетична соціологія). Відень, 1921. – С. 203.

української нації серед європейських народів, розвитку українського етносу та української мови¹³. Визначальним для формування молодих науковців у Львівському університеті став науковий семінар професора М. Грушевського.

Студенти, члени наукового семінару, відзначали ділову і не вимушену атмосферу, в якій проходили заняття, уміння професора обговорювати методи та методики історичного дослідження, навчання слухачів новітнім засадам історіописання. Студент Іван Крип'якевич, наприклад, розповідав про підготовку наукових рефератів у будинку М. Грушевського, звертав увагу на великий такт професора у спілкуванні з учнями. У рамках наукового семінару фактично сформувалася українська археографічна школа, яка згодом перенеслася в НТШ. М. Грушевський виступив з ініціативою проведення в Університеті студентських етнографічних та археографічних практик, які дуже часто здійснювалися коштом самого професора.

Підготовка студентів здійснювалася не лише у стінах Університету, а й у бібліотеці НТШ, на засіданнях історико-філософської секції Товариства. Окремі студенти були долучені до підготовки джерельних та джерелознавчих видань, які публікувалися в головному збірнику шевченківського товариства - "Записках Наукового Товариства Шевченка", а також в "Літературно-науковому Віснику", який також популяризував українське наукове життя та інтелектуальні здобутки вчених, висвітлював культурно-освітні процеси в Україні¹⁴. Діяльність учнів М. Грушевського, які стали професійними істориками була пов'язана із львівськими інституціями та Університетом у наступних роки. Зокрема, на кафедрі історії слов'ян в повоєнний час працювали Мирон Кордуба та Омелян Терлецький, постійні зв'язки з Університетом підтримував професор Іван Крип'якевич, очолюючи Інститут суспільних наук АН УРСР. Однак в тодішньому радянському університетському середовищі не толерували учнів школи М. Грушевського, намагалися усунути їх від праці зі студентами¹⁵.

У період Національно-визвольної революції 1917–1921 рр. і для самого М. Грушевського обґрунтовані ним пріоритети про народ-націю стали визначальними та засадничими у розумінні та окресленні перспектив історичного процесу. Наукові переконання професора та його учнів, які вже були творцями нового напрямку в історичних пошуках – "державницького", – творили основу розвитку національно-революційних подій 1917–1918 рр. і будівництва незалежної Української держави.

¹³ Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть? Львів, 1994; його ж: Грушевський М. Наша політика. Статті на теми бідуючої політики Галичини. Львів, 1911. С. 96.

¹⁴ Винар Л. Автобіографія Михайла Грушевського з 1926. Нью-Йорк; Мюнхен; Торонто, 1981. с. 16; Ковба Ж. Науково-освітня концепція М. Грушевського (Львівський період) // М. Грушевський і Західна Україна. Доповіді й повідомлення наукової конференції. Львів. 28-29 жовтня 1994 р. Львів, 1995. с. 76.

¹⁵ Дашкевич Я. Боротьба з Грушевським та його школою у Львівському університеті за радянських часів. В кн.: Михайло Грушевський і львівська історична школа: Матеріали конференції (Львів, 24–25 жовтня 1994 р.). Нью-Йорк–Львів, 1995.

Важливим чинником філософської світоглядної позиції М. Грушевського стала внутрішня логіка його мислення, метод осмислення ним соціальних явищ та представлення цього методу у наукових працях. А тому, вивчаючи соціальну еволюцію в минулому М. Грушевський на її підставі виводив закономірності для майбутнього, ставши активним творцем української історії – Головою Центральної Ради, фактично першим Президентом Української Народної Республіки.

Сучасна історіософія оперує поняттями того, що М. Грушевський дав своєму народові історичну метрику і створив “наукову базу його національної ідеології”.

Михайло Грушевський залишив у Львівському університеті глибокий слід не тільки як професійний історик, а й філософ, етнограф, літературознавець і критик.